

УДК 159.923.2:378.22-051

РОДИННІ ЦІННОСТІ В РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Володарська Наталія Дмитрівна
к. психол. наук , старший науковий
співробітник провідний науковий співробітник лабораторії психології
особистості імені П.Р. Чамати Інститута психології імені Г.С. Костюка НАПН
України
м. Київ, Україна
volodarskaya@ukr.net

Анотація. Досліджено особливості розвитку психологічного благополуччя особистості. Розглянуто сексуальне становлення особистості як складової психологічного благополуччя. Приведені результати опитування студентської молоді. Проаналізований зв'язок ранніх об'єктів емоційної близькості з подальшим розвитком сексуальності. В дорослому житті особистості сексуальність потенційно здатна відродити зв'язок між внутрішніми фігурами з минулого і власною сім'єю. Збираючи в ціле родинні цінності, аспекти фізичного і емоційного розвитку, проблеми і радощі з минулих стосунків, особистість поєднує в ціле розрізнені елементи від малолітства до дорослого віку. В цьому процесі секс формує тілесний зв'язок. Він діє на підсвідомому рівні, укріплюючи люблячу емоційну близькість з ранніми первинними об'єктами, не дивлячись на життєві проблеми.

Ключові слова: сексуальний розвиток, психологічне благополуччя, емоційна близькість, цінності, сімейна система.

Актуальність Проблеми впливу родинних цінностей постають перед педагогами та шкільними психологами у зв'язку з тими змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві. Збільшення випадків насилля в сім'ї, ранніх шлюбів, вагітності серед неповнолітніх вказує на кризи в системі родинних цінностей, в різних сферах суспільного життя. Однією з найгостріших проблем сьогодення в сімейному вихованні є визначення умов

розвитку психологічного благополуччя особистості, зокрема статевого виховання. Недостатньо визначеними залишаються основи родинних цінностей в статевому вихованні дитини в сім'ї, школі та в інших навчальних закладах. Різноманіття пропонованих програм, підручників, призводять до протиріч між шкільними педагогами, психологами, батьками учнів у виборі і застосуванні в навчальних закладах.

Метою нашого дослідження було визначення ролі родинних цінностей в статевому вихованні особистості.

Статева зрілість особистості стає умовою розвитку її психологічного благополуччя, оскільки впливає на змістовну та емоційну складову благополуччя. Сексуальна зрілість нами розглядається як функція стосунків в парі, в сім'ї. Сексуальна зрілість – це не твердо усталена характеристика, яку індивід може набути тільки на певному етапі свого життя. Її потрібно розуміти скоріш як розвиток здатності досягати рівня сексуальної взаємодії, яка відповідає кожному життєвому етапу. Таким чином, можна говорити про сексуальну зрілість немовляти, підлітка, юнака, дорослого; і кожного разу це буде новий феномен, що надбудовується над досягненнями минулих стадій. Не можна також стверджувати, що сексуальна зрілість – це якість одного індивіду. Вона проявляється у взаєминах пари, а в більш широкому смислі – в сім'ї, де вони живуть і будують свої стосунки. Відповідне кожній стадії визначення зрілої сексуальності, яка проявляє себе у стосунках з іншими, також передбачає, що індивіди можуть взаємодіяти сексуально, тобто реагувати і відображати переживання таким чином, щоб у іншого виникало відчуття надійної прив'язаності і любові.

На кожній стадії розвитку у індивіда є потенціал для реакції, яка дає іншому почуття психологічного благополуччя і тим самим приносить характерне для певної стадії задоволення самому суб'єкту. Як зазначають дослідники [1], якщо немовля «сексуально» грається з груддю, обличчям або руками матері, це викликає у неї відчуття задоволення. Внаслідок чого, коли у дитини аутоеротизм зосереджується на його геніталіях, він частково відтворює

для себе фізичні стосунки з нею і зміцнює аспект об'єктних взаємин. Цей засіб консолідації взаємин самості і внутрішніх об'єктів вже у підлітковому віці готує його внутрішній світ до майбутніх зіткнень зовнішніх взаємин у дорослому віці. На наступній стадії розвитку сексуальної зрілості, юнацькі стосунки двох дорослих людей передбачають взаємність. Кожен з них має відносно усталений внутрішній світ, завдяки якому вони налагоджують довірливі стосунки з іншими, і таким чином це стає можливістю особистого зростання, розвитку психологічного благополуччя.

Досліджуючи особливості впливу родинних цінностей на сексуальний розвиток дитини, були проаналізовані отримані дані. Опитування студентів (м. Івано-Франківськ, Університет Короля Данила, 65 респондентів) виявило, що задоволення виявляється серед основних життєвих цілей, при цьому залишається місце для задоволення, що включає більш ранні форми взаємодії (догенітальної форми ніжності і генітальної сексуальності). Тільки у такому поєднанні відбувається розвиток психологічного благополуччя особистості на різних вікових етапах. На питання «Які задоволення в сексуальних стосунках ви отримували в минулому?», були отримані відповіді про отримання пестощів в дитинстві («ніжні торкання волосся на голові», «погладжування спини», «масаж стопи» та інше).

У дорослому житті сексуальна зрілість здатна відтворювати зв'язок між внутрішніми фігурами з минулого життя особистості і зовнішніми взаєминами в парі. Розвиток впевненості у свої сили, можливості подібатись іншим, відбувається за умов сформованої в дитинстві безпечної емоційної близькості в родинних стосунках. Саме безумовна любов батьків в дитинстві стає основою, яка в дорослому житті формує сексуальну зрілість як складову психологічного благополуччя особистості.

Дослідження Джона Боулбі [2] феномену прив'язаності особистості підтверджують, що повноцінний розвиток сексуальності залежить від безпечної прив'язаності дитини і здатності бути автономним. Поєднання фізичного і емоційного розвитку особистості формує тілесну чуттєвість, яка

діє на підсвідомому рівні. Навіть спогади з минулого можуть викликати неусвідомлюване задоволення, почуття психологічного благополуччя. Це можуть бути спогади про родинні зустрічі родичів на свята, вихідні дні, весілля, хрестини та інше. Відчуття приналежності до родини, її традицій формує певні усталені стереотипи стосунків з іншими, у тому числі і сексуальних взаємин. Студенти пригадували події з минулого їх родин, саме певні традиції, заведені в їхніх родинних стосунках. Це стереотипи залицянь, сватання, одруження, поведінки у подружньому житті, вихованні дітей, ставлення до дружини, до дідусів і бабусь, родичів, до хворих і таке інше. У спогадах були і проблемні ситуації розлучень, випадків народження позашлюбних дітей, випадків відмови від народжених дітей, усиновлення чужих, опікування дітей родичів (які відмовились від них з народження). Зміни стосунків подружжя при народженні дітей з вадами здоров'я, з інвалідністю. Зміни стосунків подружжя, якщо стають інвалідами, недієздатними чоловік чи дружина.

Обговорювались проблеми у відкритих шлюбах, громадянських шлюбах, після вінчання, зареєстрованих, незареєстрованих. Ці історії супроводжувались інтересом серед молоді, запитаннями, активним обговоренням. В обговоренні причин таких проблем у стосунках родини визначались особливості тих цінностей, які спрямовували дії на збереження сім'ї чи розлучення (проблеми подружньої зради).

Саме цінності родини формують ставлення подружжя один до одного, до виховання дітей, повагу до себе і до дітей. Цінності передаються через покоління родин усіх членів родини. Це не тільки подружжя, але й їхні родичі, сусіди. В обговоренні впливу родинних цінностей на розвиток психологічного благополуччя студенти пригадували приклади стосунків у власних сім'ях, сім'ях родичів, родин сусідів. Цікаво, що для зразка стосунків молода пара використовує не тільки позитивні приклади, але й негативні, випадки різного ставлення до шлюбу.

Негативне ставлення студентів відмічалось у проблемі виховання дітей в

неповних сім'ях. Особливо це проявлялось в обговоренні випадків виховання дітей в сім'ї матерів одначок. Підкреслювалась неспроможність повноцінного розвитку хлопчика (зокрема, його статевого виховання). Висловлювались думки про важливу роль батька у вихованні дівчаток, як прикладу майбутнього чоловіка в їхньому подружньому житті. Неможливим є розвиток психологічного благополуччя не тільки жінки без чоловіка, але й її дітей, оскільки відсутня модель стосунків жінки з чоловіком. У дітей зростає розгубленість, соціально-ситуативна тривожність у порівнянні з іншими дітьми. У підлітковому віці виникає злість, образа на матір. Із спогадів студентів з таких родин – «маленьким хлопчиком я малював поруч з матір'ю чоловіка, майбутнього батька», «підлітком фантазував, що батько мене знайде і забере до себе», «юнаком я вже не гнівався на матір, а жалів її і себе теж». З віком емоції змінювались. Дитячі страхи перетворювались у страхи дорослих (не створити власну щасливу сім'ю). Невпевненість у створення майбутніх щасливих стосунків з жінкою, породжує пригніченість, фрустрацію, депресію, що унеможлиблює психологічне благополуччя.

Студенти гостро обговорювали проблемні питання одностатевого шлюбу, можливості опікунства над дітьми і усиновлення дітей в таких парах («діти не будуть розуміти, як це бути з двома матерями або батьками», «як не приховуй свою зацікавленість в одностатевому сексуальному інтересі, діти все одно зрозуміють хто вони», «діти потім теж будуть гомосексуалами»). Більшість студентів висловлювали однозначне негативне ставлення до можливості таких шлюбів. Ті студенти, які проявляли сумніви щодо юридичного врегулювання таких союзів, обговорювали проблеми необізнаності в цьому питанні. Мова йшла про вплив пропаганди спільноти ЛГБТ на молодь, запозичення нетрадиційних форм сімейного укладу. Питання ставились про порядок ведення сімейного побуту, виховання дітей («Хто в таких парах буде виконувати роль матері чи батька?», «Чи в змозі така пара виховувати повноцінного чоловіка чи жінку?», «Чи можливе лікування гомосексуальної орієнтації людини?» і таке інше). Проявлялась розгубленість серед молоді у

питанні прав спільноти ЛГБТ, впровадження нових програм статевого виховання в школах.

Приводились приклади, коли в школи, де навчаються їх молодші брати, сестри, приходили представники нових програм статевого виховання, в яких пропонувалось визначати стать самим учням. На обличчях студентів з'являлись здивування і посмішки, обговорення таких ситуацій супроводжувались сарказмом в адресу організаторів подібних програм. Тема створення родини серед гомосексуалів з одного боку обговорювалась з певним скепсисом, а з іншого проявом співчуття до них (як до хворих). Протиріччя в уявленнях про природу гомосексуальної орієнтації активізували роздуми студентів про значення традиційних сімейних цінностей у створенні власних родин.

Студенти уявляли різні ситуації нових родин (як власних, так і чужих, з різними варіантами сімейного укладу, цінностями, релігійними та культурними традиціями). Особливе місце в цих обговореннях зайняли проблеми шлюбів з іноземцями, в сім'ях яких присутні різні погляди на виховання дітей (у тому числі і статевого). Багато іноземних емігрантів реєструють шлюби з українцями, і багато українців їдуть за кордон і одружуються на іноземцях. В таких родинах можуть виникати непорозуміння у питаннях ведення хазяйства, сімейних стосунків, переривання вагітності, кількості народження дітей, подружньої зради, приналежності до певної релігії. Зустрічі з релігійними наставниками ознайомлюють їх з правилами, нормами стосунків певної релігії. У разі домовленості по нормам, обов'язкам подружжя, з питань вихання дітей, їхньої релігійної приналежності, подружніх стосунків, відбуваються зміни бачення своєї ролі в сімейній системі.

Студенти пригадували своє здивування з питань традицій в різних культурах (у мусульман – домовленості про переривання вагітності лише до 42 днів; участь дружини у суспільному житті; активність у професійній діяльності; норми поведінки в родині чоловіка та інше). Норми подружніх стосунків регламентуються певними релігійними правилами, письмовими

домовленостями, шлюбним контрактом. Прийняття цих домовленостей зберігає консенсус у стосунках, певні поступки у взаєминах, порозуміння в родинях батьків подружжя. В родинях створюються свої традиції, правила, норми взаємин, які передаються дітям і стають усталеними в дорослому житті власної сім'ї. Порозуміння в сім'ї стає складовою психологічного благополуччя кожного її члена.

Сім'я як система змінюється або зберігає усталені стосунки. і це стає причиною конфліктів, труднощів у психологічному благополуччі подружжя. У випадку неприйняття чужої ментальності, релігійних табу відбувається зміна стосунків у подружньої пари, як у бік розлучення, так і зміни релігії, місця і країни проживання. Найголовніше, узгодити протиріччя в уявленні про подальше подружнє життя, знайти спільні інтереси у вихованні дітей, у веденні хазяйства. Що стосується стосунків з батьками, родичами, то це теж важливий аспект психологічного благополуччя. Навіть якщо подружжя заключили певний контракт, в якому прописані умови спілкування, проведення спільного часу з внуками і таке інше, це не означає що в певний момент він не може бути розірваним. Збереження умов домовленості теж залежить від культуральних особливостей. Зокрема, уявлення про відповідальність і час (в деяких східних культурах інше ставлення до часу, що ускладнює планування).

Одним з факторів, що ускладнює встановлення домовленості у стосунках подружньої пари, є недовіра, незнання мови іншого в парі. Навіть знання таких мовних тонкощів (фразеологічні звороти, гумор, діалекти та інше) можуть стати на заваді перемовин. Для когось у парі це може сприйматись як насмішки, глузування, для іншого – це повсякденна норма у стосунках. Різне бачення міри і такту у гуморі може породжувати проблеми у збереженні власної гідності особистості і гідності партнера. Якщо це переходить границі домовленості і переходить у булінг, то виникає розрив, конфлікт. На такі, на перший погляд, труднощі культуральних і релігійних розбіжностей в уявленнях членів родини, вони починають звертати увагу лише у конфліктних ситуаціях. Конфлікти виникають не тільки при відкритій формі цькування

одного з членів родини, але й при прикритих формах саркастичних висловлювань, ігнорування, замовчування роз'яснень та інших.

Нестабільність у перебуванні іноземця в країні партнера, матеріальні труднощі відкладають на другий план питання психологічного здоров'я, психологічного благополуччя. Впевненість у переборенні проблем матеріальних труднощів підтримує психологічне благополуччя. При відсутності розуміння важливості психологічного фактору благополуччя особистості виникає пошук зовнішніх причин життєвих проблем, а не внутрішніх. Психологічне благополуччя є суб'єктивним феноменом. Уявлення про психологічне благополуччя у кожного різне і по віковим характеристикам (у родині батьків, родині їх дітей, онуків). Спілкування між родинами формує спільні цінності, які приймаються за основну у стосунках. Домовленість родини притримуватись цих цінностей створює умови для розвитку психологічного благополуччя.

Ці роздуми, обговорення студентів, їх спогади, підтверджують важливість родинних цінностей у формуванні складових психологічного благополуччя особистості. Іноді почуття задоволення може виникати на підсвідомому рівні. Студенти можуть не пам'ятати подробиці життєвої ситуації з минулого, але пам'ятають враження від події. Наприклад, «було смішно, приємно», «всі раділи в сім'ї», «мені було приємно, навіть не розумію від чого».

В пам'яті залишаються сліди приємних переживань, позитиву, навіть без усвідомлення змісту того, що відбувалось в ті моменти. Це можуть бути спогади про приємні відчуття, переживання. Іноді ці спогади можуть привносити в теперішнє життя особистості певні проблеми або втіху з минулих стосунків в родині. Такий зв'язок з минулим має позитивний вплив на укріплення прив'язаності до первинних об'єктів, не дивлячись на життєві проблеми особистості. Самі ці спогади, як зазначали студенти «гріють душу», «втішають у скрутні моменти життя», «завдяки ним і вдається переборювати кризові ситуації». Успішність сексуальних стосунків залежить від того, наскільки поєднані розрізнені елементи вражень з дитинства і дорослого життя

[3,4]. Це поєднання утворює зв'язок між внутрішніми переживаннями і зовнішніми стосунками з іншими.

Таким чином, психологічне благополуччя особистості включає також і зрілість сексуальних стосунків, які засновані на балансі негативних і позитивних емоцій, на рівновазі між індивідом, його внутрішніми об'єктами і зовнішніми стосунками. Перепони у розвитку психологічного благополуччя виникають як результат наслідування факторів родинного життєвого досвіду особистості, релігійного, культурного, найближчого соціального оточення (вчителі, сусіди, родичі, однолітки, друзі).

Дитячий життєвий досвід, враження, які отримані в цей період, впливають на майбутні уявлення особистості про благополуччя. Сексуальні порушення у дорослому віці виникають як наслідок саме дитячих травм. Як складова психологічного благополуччя сексуальна зрілість має розвиток, яка проходить певні рівні: догенітальний, геніальний та етап едипового комплексу. Тільки, коли особистість досягає третього рівня, вона набуває сексуальний інтерес до стосунків співробітництва і спільних взаємин в парі.

Перспективою у дослідженні стане розробка методів психотерапії в роботі з проблемами розвитку сексуальності дитини в сімейній системі.

Висновки. Розвиток сексуальної зрілості особистості як складової психологічного благополуччя побудован на розвитку елементів ранніх об'єктних стосунків.

Відхилення від норми розвитку виникає, якщо рівень емоційної близькості суб'єкта з елементами ранніх об'єктних стосунків залишається високим, є найвищою точкою задоволення від взаємодії, щоб уникнути ризику втрати цих стосунків. Якщо в сімейній системі відсутні стосунки батьків до дітей ніжності, то стає не сформованою тілесна геніальність.

В сімейній парі для подальших спільних досягнень, які відбуваються з успішного латентного і підліткового розвитку, необхідні сублімації енергії в дітях, роботі і творчих наслідках близькості, співробітництва і впевненості у своїх силах. Особистість зберігає або відновлює психологічне благополуччя

завдяки встановленню певних стосунків з іншим партнером у домовленості, щодо норм, правил, форм взаємин (не тільки один з одним, але й з близьким соціальним оточенням, родичами, дітьми).

Список літератури

1. Осипов А.А. Введение в теорию психокоррекции. Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК». – 2000. – 320 с.
2. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей. – 2017. – 323 с.
3. Володарська Н.Д. Почуття благополуччя у контексті психології цінностей особистості // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том У1: Психологія обдарованості. Випуск 15. – 2019. – С.145–155.
4. Володарська Н.Д. Технології психологічної допомоги сім'ям в кризових ситуаціях // Збірник матеріалів II міжнародної конференції «Комунікація у сучасному соціумі» (м. Львів, 8 червня 2018 р.), Львів: ЛНУ імені Івана Франка. – 2018. – С.101-102.